

DISKUSE

Potřebujeme sociální a hospodářské
dějiny středověku?

MARTIN NODL

MARTIN NODL: Do we need social and economic history of the Middle Ages?

The polemically tuned discussion text reflects on the unfortunate situation of research on the social and economic history of the Middle Ages in contemporary Czech medievalism. It indicates the absence of an institutional background for research on socio-historical issues of the Middle Ages, provides a critical overview of the development of research in social and economic history of the Middle Ages from the 1930s to the present, points to the specificity of socio-historical approaches and considers the pitfalls of socio-historical research and the reasons for the lack of interest of the younger generation of adepts of historical science in the social and economic history of the Middle Ages.

Keywords: social history – modern historiography – history of science – methodology

Zkoumání sociálních a hospodářských dějin středověku stojí v posledních třiceti letech na okraji zájmu české medievistiky. Sociální a hospodářské dějiny v této úvaze pojmám jako komplexní způsob poznání a historického výkladu společnosti s důrazem na sociální a ekonomické aspekty, jež pro danou společnost představují převažující a určující jevy. Jsem si samozřejmě vědom skutečnosti, že sociální dějiny

pojímají společnost mnohem více v její totalitě než dějiny hospodářské, avšak zároveň se přikláním k těm názorům, že je velmi obtížné, ba přímo nemožné vést hranici mezi sociálními a hospodářskými dějinami. Věren tradici akademického prostředí konce 19. a 20. století, i přes jisté nebezpečí nechci, a to zcela vědomě, rozlišovat mezi sociálními a hospodářskými dějinami, protože jedny bez druhých nemohou být. Výzkumy, jež se týkají primárně hospodářských jevů, výzkumy přetékající tabulkami a grafy, mapujícími stávající stav či dlouhodobý vývoj cen a mezd, výnosů panství i jednotlivých usedlostí, totiž v sobě obsahují (někdy interpretačně nevyužitý) potenciál sociálně historických interpretací. Analýzy sociální skladby městské a venkovské společnosti, jež kladou důraz na celou řadu jevů sociokulturní povahy, by bez postižení ekonomických poměrů jednotlivců a hospodářského života města jako celku zůstaly velmi statickými a nekomplexními.

Dnešní neutěšená situace sociálních a hospodářských dějin středověku je podmíněna několika aspekty. Předně souvisí s obratem české medievistiky ke kulturním dějinám, k dějinám idejí, zbožnosti, či naopak v návratu zájmu o dějiny politické. Zároveň má ale na danou situaci zcela zásadní vliv atomizace medievistického bádání. Zaměření především mladší generace badatelů na úzká témata, na jednotlivosti (někdy zcela podružné), bez vztahu k celku, vede k tomu, že historici rezignují na hledání obecných souvislostí. Nermalou roli v tom hraje i skutečnost, že sociální i hospodářské dějiny šlechtického, městského i venkovského prostředí u nás neprávem získaly výrazně vulgárně marxistický nádech, jenž sociální nazírání světa spojuje s determinismem a schematicem. Tato situace je o to překvapivější, že naopak nejnovějším a moderním dějinám u nás vévodí sociálně ukotvený marxistický revizionismus.

Nezájem o sociální a hospodářské dějiny středověku začíná již na univerzitách. Dnes nenajdeme mezi více než desítkou humanitních vysokých škol v Čechách a na Moravě alma mater, kde by existovala stolice pro hospodářské a sociální dějiny středověku. Ve srovnání s obdobím první republiky jde o situace tristní. Dvacátá léta 20. století můžeme v tomto ohledu označit jako desetiletí střetů o zřízení profesury hospodářských a sociálních dějin a o založení samostatného semináře pro tento obor. Prvním mimořádným profesorem hospodářských a sociálních dějin byl v Československu v roce 1931 jmenován na brněnské univerzitě František Hrubý (fakticky byl profesorem obecných dějin se „zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským“),¹ jenž se paradoxně sociálním a hospodářským dějinám věnoval jen okrajově.

1 Tomáš BOROVSÝ, *Julius Glücklich a František Hrubý? Dvě tváře pozitivistické vědy v Brně*, in: Tomáš Borovský (ed.), *Historici na brněnské univerzitě. Devět portrétů*, Brno 2008, s. 61–82.

V Praze se pro obor sociálních a hospodářských dějin jako první habilitoval již v roce 1927 na německé univerzitě Theodor Mayer.² Mnohem složitější situace naopak panovala na české univerzitě v Praze, kde se Bedřich Mendl, ačkoli pro daný obor nejlépe disponovaný, dočkal jmenování mimořádným profesorem hospodářských a sociálních dějin až v roce 1934 (pro daný obor se habilitoval v roce 1927).³

Po znovuotevření vysokých škol v roce 1945 nebyla profesura pro hospodářské a sociální dějiny obnovena. Bedřich Mendl spáchal v roce 1941 sebevraždu, neboť pro sebe osobně považoval situaci za bezvýchodnou, a na jeho místo nebyl k dispozici žádný ordinář, který by byl schopen ho nahradit. S reformou vysokoskolského studia po roce 1948 nevznikla ani na jediné z československých univerzit zvláštní katedra hospodářských a sociálních dějin. Tuto skutečnost považuji za jeden z největších paradoxů poválečné marxistické historiografie. Rétoricky kladlo marxistické dějepisectví na studium sociálních a hospodářských dějin zásadní důraz,⁴ základnu v podobě hospodářské a ekonomické reality považovalo na primární pro poznání společnosti, nadřazenou duchovní nadstavbě, v praxi však nevytvořilo adekvátní podmínky pro rozvoj studia sociálních a hospodářských dějin nejen středověku, ale i novověku či dějin nejnovějších. Hospodářské a sociální dějiny se rozplynuly do striktně ideologicky vymezeného historického bádání, aniž by jim byl věnován speciální důraz.

Po roce 1989 se institucionálně situace změnila. Na pražské filozofické fakultě byl založen Ústav hospodářských a sociálních dějin. Již od samého počátku se ale profiloval především jako pracoviště zkoumající moderní dějiny 19. a 20. století. V devadesátých letech přece jen i na tomto pracovišti byly starší dějiny pěstovány díky Jaroslavu Čechurovi. S jeho odchodem se ale situace radikálně změnila a pracoviště si adekvátně této změně vetklo do svého názvu „moderní dějiny“. Nikdo z aktérů si ale v danou chvíli nekladl otázku, zda je možné studovat hospodářské

2 Pavel KOLÁŘ, *Geschichtswissenschaft an der Deutschen Universität in Prag 1882–1938 im mitteleuropäischen Vergleich (mit den Universitäten Wien und Berlin). Eine wissenschaftshistorische Untersuchung*, Praha 2002 (diss.), s. 140–148. Nejnověji Reto HEINZEL, *Theodor Mayer. Ein Mittelalterhistoriker im Banne des „Volkstums“ 1920–1960*, Paderborn 2016. Pražskému působení bohužel věnuje jen okrajovou pozornost.

3 Martin NODL, *Bedřich Mendl a sociální dějiny středověku*, in: Bohumil Jiroušek (ed.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, České Budějovice-Pelhřimov 2005 s. 475–501.

4 K problematice marxistického dějepisectví v Československu srov. *Proměny diskursu české marxistické historiografie (kapitoly z historiografie 20. století)*, (ed.) Bohumil JIROUŠEK, České Budějovice 2008; Adam HUDEK, *Najpolitickéjšia veda: slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*, Bratislava 2010; Vítězslav SOMMER, *Angažované dějepisectví. Straničká historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*, Praha 2011.

a sociální dějiny izolovaně, tedy pouze se zřetelem na jejich moderní podobu, bez vztahu k sociálním jevům předmoderní společnosti, bez zkoumání kořenů moderních sociálních a ekonomických jevů ve společnosti středověké či raně novověké. To ale není problém, který bych tu chtěl řešit. Pro naše téma je podstatné, že oním příklonem pražského ústavu k ryze moderním dějinám ztratily sociální dějiny středověku onu byt v danou chvíli jen nepatrnou institucionální základnu a trvale se ocitly mimo akademickou sféru.

Z vytěsnění sociálních a hospodářských dějin z českého institucionálního akademického světa je možné vyvodit jedině: česká historiografie nerušeně žije v představě, že sociální a hospodářské dějiny středověku nepotřebuje. Je tomu ale skutečně tak?

Největší deficit dopadá na studenty, kteří nemají možnost sociální a hospodářské dějiny předmoderní společnosti institucionálně studovat. Daná realita vyúsťuje v to, že v dnešní době téměř nevznikají akademické práce na úrovni magisterských a doktorských prací, věnované hospodářským a sociálním dějinám. Nejsou-li k dispozici docenti a profesori, specializovaní v daném oboru (to, že v českém prostředí školí studenty doktorských programů doktorandi, tedy praxe, jež je zcela mimo západní akademickou realitu a jež svědčí o nevyzrálosti českých akademických poměrů, ponechme rovněž stranou), nemá potenciální adepty sociálních a hospodářských dějin kdo školit. Jedinou výjimkou jsou v tomto ohledu moderní a nejnovější dějiny 19. až 21. století.

Historiografický exkurz

Pohled do minulosti bádání o sociálních a historických dějinách nám ale jasně ukazuje, že dnešní situace je přinejmenším paradoxní. Ve druhé polovině 19. století se výzkum sociálních a hospodářských dějin formoval na tématech věnovaných antickým a středověkým dějinám. Německá národohospodářská škola, jež stála u prvo počátků socioekonomického bádání, reprezentovaná Karlem Bücherem a Gustavem Schmollerem, na počátku 20. století k historické sociologii tendujícími Maxem Weberem a Wernerem Sombartem, vycházela z premisy, že poznání sociální reality přítomnosti (v daném případě konce 19. a počátku 20. věku) je možné pouze skrze studium konkrétních sociálních jevů v dlouhé historické perspektivě.⁵ Na

5 K německé národohospodářské škole srov. Gerhard OESTREICH, *Die Fachhistorie und die Anfänge der sozialgeschichtlichen Forschung in Deutschland*, *Historische Zeitschrift* 208, 1969,

konci 20. století se ale ono vnitřní povědomí provázanosti sociálního a ekonomického jednání v současnosti a dějinné minulosti vytratilo a nahradil ho historický prezentismus, vědomě rezignující na genetické zkoumání proměn sociálního jednání. Onen prezentismus, rezignující na chápání dějin jako celku, je jednou z příčin, proč si mnoho historiků myslí, že sociální a hospodářské dějiny středověku nepotřebujeme.

Ve skutečnosti je ale příčin, proč se představa o nepotřebnosti sociálních a hospodářských dějin středověku tak výrazně prosadila v české historiografii, mnohem víc. Na tomto místě se pokusím věnovat některým z nich. Zásadní problém spočívá v tom, že normalizační dvacetiletí, jež se v mnoha ohledech velmi negativně promítlo do podoby českého dějepisectví,⁶ představovalo přerušení socioekonomicky pojatého bádání, bohatě se rozvíjejícího v padesátých a především v šedesátých letech 20. století. Vědomý odklon od sociálně historického bádání byl do jisté míry podmíněn i stavem a situací české sociologie na počátku sedmdesátých let,⁷ která získala v očích normalizátorů příděch revizionismu a buržoasní pavědy.

Raná normalizace, postrádající jakékoli programatické vize, téměř ve všech ohledech zadusila nadějně se rozvíjející sociálně historické zkoumání dějin středověku šedesátých let 20. století. Po vydání prvního dílu *Dějiny venkovského lidu* Františka Grause⁸ se badatelská pozornost mladší generace medievistů zaměřila na stu-

s. 320–363; *Geisteswissenschaften zwischen Kaiserreich und Republik: zur Entwicklung der Nationalökonomie, Rechtswissenschaft und Sozialwissenschaft im 20. Jahrhundert*, (edd.) Knut Wolfgang NÖRR, Bertram SCHEFOLD, Friedrich TENBRUCK, Stuttgart 1994; Rüdiger vom BRUCH, *Gustav Schmoller*, in: Notker Hammerstein (ed.), *Deutsche Geschichtswissenschaft um 1900*, Stuttgart 1988, s. 219–238; Beate WAGNER-HASEL, *Die Arbeit des Gelehrten. Der Nationalökonom Karl Bücher (1847–1930)*, Frankfurt am Main 2011.

6 K podobám normalizace české historiografie Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945–1989*, Praha 1999, s. 149–242. S perspektivou české a moravské medievistiky Jaroslav MEZNÍK, *Medievistika na Moravě a ve Slezsku v období tzv. normalizace*, in: Libor Jan (ed.), *Dějiny Moravy a Matice moravská. Problémy a perspektivy*, Brno 2000, s. 57–72; Martin NODL, *Normalizace české medievistiky*, *Slovo a smysl* 17(35), 2020, s. 45–54.

7 Michael VOŘÍŠEK, *The Reform Generation: 1960s Czechoslovak sociology from a comparative perspective*, Praha 2012; Zdeněk R. NEŠPOR (ed.), *Dějiny české sociologie*, Praha 2014, s. 322–357, 358–384 (autorem kapitoly o české sociologii v 60.–80. letech je Michael Voříšek).

8 František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské*, díl 1: *Dějiny venkovského lidu od 10. století do 1. poloviny 13. století*, Praha 1953. K nim srov. například Martin WIHODA, *František Graus. Zamýšlený poutník mezi mrtvou a živou minulostí*, in: Jiří Hanuš – Radomír Vlček (eds.), *Historik v proměnách doby a prostředí 20. století*, Brno 2009, s. 251–261; Vratislav VANÍČEK, *Paradoxy marxistické medievistiky z pohledu současnosti: (koncept státotvorné družiny raného středověku v české a německé historiografii)*, *Historia Slavorum Occidentis: czasopismo historyczne* 3, 2013, s. 13–42.

dium geneze raně středověké společnosti, na formování se služebné organizace, utváření se soukromých majetků, nové sociální kategorie v podobě svobodné šlechty či na otázky spojené se změnami osídlení a sídelní struktury.⁹ V proměně středověké společnosti byly hledány příčiny expanze přemyslovského státu, resp. jeho krize. Druhým velkým tématem mediévistického bádání v šedesátých letech se stalo zkoumání struktury městského obyvatelstva a vnitřních politických střetů ve městech,¹⁰ motivovaných sociálně, ekonomicky a národnostně. Naopak výzkum sociálních dějin venkovského prostředí, jenž byl antikvován druhým dílem Grausových *Dějiny venkovského lidu*,¹¹ zcela ustal, jistě i proto, že otázka byla považována za vyčerpanou.

Pro sociální a hospodářské dějiny předhusitských měst i předhusitského venkova přitom platí, že jejich teoretická východiska byla silně ovlivněna hledáním příčin husitské revoluce. Samotná husitská revoluce jako revoluce sociální se stala středobodem bádání, jenž ovlivňoval celkový pohled na předhusitskou společnost.¹² Zároveň se ale stala i východiskem pro zkoumání důsledků revoluce na pohusitský venkov. V této souvislosti je ale třeba si uvědomit, že rovněž *Tábor v husitském revolučním hnutí* Josefa Macka¹³ do jisté míry brzdil další husitologické bádání, jež se začalo vědomě přiklánět spíše k výzkumům z dějin idejí a reformační zbožnosti.¹⁴

Rozvoj nového badatelského tématu, sociálního obrazu šlechtického velkostatku ve druhé polovině 15. století a v první půli 16. věku, hledal od poloviny padesátých let 20. století odpověď na otázku, zda došlo v pohusitském období ke

zhoršení či naopak ke zlepšení poddanských poměrů. Pro historiky to byla otázka nebezpečná, protože pokud došlo ke zhoršení poměrů venkovského obyvatelstva, pak revoluce nemohla být v sociálněhistorické rovině revolucí vítěznou. Pokud se ale naopak poměry poddanského lidu výrazně nezměnily, či pokud dokonce došlo k jejich zlepšení, pak revoluci bylo v tomto ohledu možné nahlížet jako vítěznou. I v této interpretaci se ale skrývalo jisté úskalí, neboť z dlouhodobého hlediska se mohlo zdát, že dosáhnout zlepšení poměrů bylo možné nikoli zostřováním třídního boje, nýbrž cestou pozvolných změn, vedoucích k ekonomickému růstu všech vrstev obyvatelstva.¹⁵ I z tohoto důvodu se objevovaly protichůdné interpretace daného problému, jež nakonec vedly k přesměrování zájmu bádání o dějinách velkostatku na druhou polovinu 16. století, kde již bylo bez interpretačních úskalí možné konstatovat zhoršení sociálních poměrů a především utužení poddanských svazků v rámci tzv. druhého nevolnictví.¹⁶

Pro šedesátá léta 20. století je charakteristické, že vedle prací vysloveně schematických, k nimž patří například Mackovo *Husitské revoluční hnutí*, Grausovy *Dějiny venkovského lidu*, Husovy *Epochy českých dějin* a především *Makety* a vysokoškolské učebnice,¹⁷ vznikaly interpretačně i materiálově cenné analytické práce z pera Františka Hoffmanna, Jaroslava Mezníka, Jaroslava Marka, Antonína Míky, Josefa Janáčka, Vladimíra Procházky, Františka Matějka, Josefa Války či Josefa Petráně. Některé z těchto prací se dokonce nehlásily ani k sociologickému marxismu (to platí především pro studie Mezníkovy, Markovy a Hoffmannovy), jiné naopak vedly s marxovsko-engelsovským determinismem otevřenou debatu (Robert Kali-

9 Z české perspektivy srov. studie Dušana Třeštíka a Barbary Krzemieńské ze 60. let. Nejnověji představil historiografickou reflexi problému David KALHOUS, *Model státu středoevropského typu: koncept na pomezí tradice a inovace. Ke kontinuitě a diskontinuitě v českém dějepisectví po r. 1948*, *Forum Historiae* 8, 2014, č. 2, s. 159–173.

10 Srov. Martin NODL, *Historia społeczna miast czeských i morawských miast w średniowieczu – przegląd badań*, *Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych* 64/2004, s. 39–78.

11 František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské*, díl 2, Praha 1957. K němu srov. sborník *František Graus: člověk a historik*, (eds.) Zdeněk BENEŠ – Bohumil JIROUŠEK – Antonín KOSTLÁN, Praha 2004, kde jak edice dokumentů, tak studie Jaroslava Čechury, Martina Nodla, Magdaleny Pokorné.

12 Martin NODL, *Die Hussitische Revolution. Zur Genese eines Forschungsparadigmas in der tschechischen Historiographie der 1950er und 1960er Jahre*, *Bohemia* 47, 2006–2007, s. 151–171.

13 Josef MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí*, díl 1, Praha 1952; díl 2, Praha 1955.

14 K osobě Josefa Macka srov. Jiroušek BOHUMIL, *Josef Macek – mezi historií a politikou*, Praha 2004, s. 119–132; Petr ČORNEJ, *Rozporuplný život a působení Josefa Macka (Na okraj knihy Bohumila Jirouška)*, *ČČH* 103, 2005, s. 382–391, V rozšířené podobě TÝŽ, *Historie, historiografie a dějepis*, Praha 2016, s. 335–380.

15 K metodologickým východiskům a k odlišným závěrům Josefa Války a Aloise Míky srov. Martin NODL, *Předbělohorský velkostatek jako laboratoř marxismu. Marxismus Josefa Války prizmatem bádání o druhém nevolnictví, první akumulaci kapitálu a počátcích kapitalismu*, in: Martin Nodl – Vladimír Urbánek (eds.), *Josef Válka a myšlení o dějinách*, Praha 2022 (v tisku).

16 Z české perspektivy k problematice druhého nevolnictví nejnověji Markus CERMAN, *Gutsherrschaft vor dem „Weissen Berg“. Zur Verschärfung der Erbuntertätigkeit in Nordböhmen 1380 bis 1620*, in: Jan Peters (ed.), *Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich*, Berlin 1997, s. 91–111; Sheilagh C. OGILVIE, *Věsnická obec a tzv. „druhé nevolnictví“ v raně novověkých Čechách*, *ČČH* 107, 2009, s. 46–94; Eduard MAUR, *Gutsherrschaft und „zweite Leibeigenschaft“ in Böhmen. Studien zur Wirtschafts-, Sozial- und Bevölkerungsgeschichte (14.–18. Jahrhundert)*, Wien – München 2001; Markus CERMAN – Robert LUFT, *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“. Sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit*, München 2005.

17 Václav HUSA, *Epochy českých dějin*, Praha 1949; *Přehled československých dějin: Maketa*, díl 1, Praha 1958; František KAVKA, *Přehled dějin Československa v epoše feudalismu*, díl 1, Praha 1963.

voda, Alois Míka, Josef Válka),¹⁸ jež nově činila z dogmatického marxismu středověkých sociálních a hospodářských dějin padesátých let vnitřně otevřenou vědeckou disciplínu. Na druhé straně je ale třeba podotknout, že i přes někdy vědomé, jindy spíše podvědomé revizionistické přístupy většinu bádání přece jen nadále ovlivňoval interpretační determinismus. Ten se promítal především do úporné snahy vysvětlovat sociální změny prostřednictvím pojmu krize, za pomoci vsudypřítomných třídních antagonismů a třídního boje, permanentního a stupňujícího se vykořisťování či hledání počátků kapitalistických výrobních vztahů, aniž by bylo prostřednictvím analytických výzkumů vskutku jednoznačně doloženo, že je středověkou společností možno pojímat jako společnost třídní.

Normalizace a její stíny

Limit, jenž měl vliv na to, že se v devadesátých letech rozšířila představa, že sociální a hospodářské dějiny středověku nepotřebujeme, tkvěl do značné míry v tom, že některé sociálně historické práce petrifikovaly v padesátých letech bádání na celá desetiletí. Platí to o studiích o služebné organizaci, o sociálním rozměru husitské revoluce i o tzv. druhém nevolnictví. Formulování „kanonických“ názorů, jež determinovaly interpretační horizonty, přispělo k tomu, že v sedmdesátých letech začaly být sociální a hospodářské dějiny středověku pokládány za zbytečné. Mnozí historici podlehlí mylné představě, že všechny velké otázky jsou již vyřešeny. Zároveň však sociálně historické přístupy, jak jich užíval dogmatický a schematický marxismus, zaměnili za sociálně historické bádání jako takové.

Významnou roli v období normalizace rovněž hrála skutečnost, že medievisťt, kteří se věnovali sociálním a hospodářským dějinám, byli normalizačními omezeními postiženi velmi tvrdě. Jaroslav Mezník byl vyhozen z brněnské univerzity a uvězněn, Josefu Válkovi bylo zabráněno učit, František Hoffmann musel odejít

18 Srov. František ŠMAHEL, *Husitský věk v pojetí Roberta Kalivody*, in: Historicko-filozofické dílo Roberta Kalivody, Olomouc 2000, s. 23–35; Jan MERVART, *Koncepce dějin Roberta Kalivody a přijetí jeho husitské ideologie*, in: Bohumil Jiroušek (ed.), *Proměny diskursu české marxistické historiografie. Kapitoly z historiografie 20. století*, České Budějovice 2008), s. 347–348; Martin DEKARL, *Hus v éře marxismu-leninismu na hranicích mezi ideologií a vědou. Cesty Milana Machovce a Roberta Kalivody od husitologie k marxisticko-křesťanskému dialogu*, in: Ivan Landa – Jan Mervart (eds.), *Proměny marxisticko-křesťanského dialogu v Československu*, Praha 2017, s. 105–139; Martin NODL, *Husitství jako raně buržoazní revoluce*, in: Martin Nodl – Piotr Węcowski (eds.), *Marxismus a medievisťtka: společné osudy?*, Praha 2020, s. 159–179.

z jihlavského archivu, Jaroslav Marek, Josef Macek a František Šmahel byli vypuzeni z Historického ústavu ČSAV, František Graus odešel z univerzity i ústavu do emigrace. Stejně jako je tomu dnes, neměl tedy ani v 70. letech na univerzitách sociální a hospodářské dějiny kdo učit. Na univerzitách i v nově utvořeném Ústavu československých a světových dějin vzniklo badatelské vakuum, jež se napříště již nikdy nepodařilo zaplnit. A popravdě řečeno, neexistovala ani potřeba ho zaplňovat. Ono vakuum samozřejmě mělo velký vliv na demetodologizaci medievisťtického bádání, tedy na jev, jenž se za normalizace nedotkl pouze medievisťtiky, nýbrž celé československé historiografie.

V období sedmdesátých a především osmdesátých let 20. století se sociálněhistorické bádání stalo záležitostí jedinců, víceméně na okraji historiografického zájmu. Na pražské filozofické fakultě se sociálním a hospodářským dějinám věnoval pouze Rostislav Nový, který počátkem sedmdesátých let předložil nový koncept raně středověkého českého státu (v šedesátých letech publikoval cenné studie o problematice feudální renty a klášterních urbářích).¹⁹ V ústraní tábořského archivu se začal věnovat sociálním a hospodářským dějinám předhusitského období František Šmahel, jehož výzkumy města Tábor a tábořských vesnic byly součástí zásadní revize dosavadních názorů na husitskou revoluci, jež vyústily na konci osmdesátých let v novou monografii dějin Tábor a na počátku dalšího desetiletí v syntézu *Husitská revoluce*, v níž vskutku předložil nový koncept husitské revoluce a husitské reformace. V ústraní archivu Národního muzea začal dějiny předhusitského velkostatku detailně zkoumat Jaroslav Čechura, jehož hlavním cílem bylo zrevidovat názory a interpretace Františka Grause na agrární krizi a na sociální poměry předhusitského venkova a do jisté míry i měst. Nutno v této souvislosti dodat, že se Čechura v mnoha aspektech dostával do střetu s Rostislavem Novým, přičemž jejich polemiky byly jedněmi z mála polemik normalizačního historiografického světa.²⁰

19 K osobě Rostislava Nového srov. Jakub JAREŠ – Matěj SPURNÝ – Katka VOLNÁ, *Náměstí Krasnoarmějců 2: učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*, Praha 2012, kde kapitola Jakuba Jareše, k níž mám ale své dosti zásadní výhrady. Srov. Martin NODL, *Glosy historické XLVI*, *Souvislosti* 23, 2012, č. 4, s. 227–228. K tomu srov. Jiří PEŠEK, *Prameny, pramenná kritika a soudobé dějiny. Odpověď Kateřině Volné*, ČČH 113, 2015, s. 147–161, zde s. 159, jenž poukázal na deficit užití relevantních písemných pramenů.

20 Polemické texty a především vzájemné recenze uvádějí bibliografie Rostislava Nového (Blanka ZILYNSKÁ – Bohdan ZILYNSKYJ, *Bibliografie publikovaných prací Rostislava Nového*, in: *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, Praha 1992, s. 339–346) a Jaroslava Čechury (Veronika BOHÁČOVÁ – Veronika KUCROVÁ (eds.), *Sed-*

Většina izolovaných výzkumů se, jak vidno, koncentrovala na dějiny předhusitské, resp. na husitskou revoluci. Naopak sociální a hospodářské dějiny pozdního 15. století nadále stály zcela na okraji badatelského zájmu, a to samé platí i pro období následující, kdy se nová generace badatelů zaměřila především na výzkum šlechtického podnikání (Václav Bůžek, Václav Ledvinka, Petr Vorel)²¹ a sociální skladby pohusitské společnosti (většinu z těchto výzkumů inicioval na pražské filozofické fakultě Josef Petráň).²² Teprve na konci osmdesátých let začal analyticky zkoumat sociální poměry na českém venkově ve druhé polovině 15. století Antonín Kostlán,²³ metodologicky ovlivněný Rostislavem Novým. Mimo oficiální akademickou sféru připravoval kapitolu věnovanou životu venkovského lidu v jagellonském období Josef Macek a Jaroslav Mezník v samizdatu publikoval výzkumy týkající se majetkových poměrů na Moravě ve 14. a 15. století. Vyjma výše uvedených badatelů se sociálněhistorickým výzkumům z mladší generace medievistů nevěnoval nikdo, což mělo následně zřetelný dopad na polistopadovou historiografii.

Změna politických poměrů po roce 1989 tudíž vcelku logicky nevedla k oživení zájmu o sociální a hospodářské dějiny středověku. Velký vliv na to měla individuální kariérní diskontinuita. Koncept husitské revoluce, který předložil František Šmahel, byl hotov již v osmdesátých letech a jeho autor se napříště začal systematicky věnovat především kulturním a intelektuálním dějinám. Jaroslav Čechura, jenž na počátku devadesátých let publikoval syntézu svých výzkumů o předhusitském velkostatku,²⁴ záhy přeorientoval svůj zájem na sociální a hospodářské dějiny 16.–18. století. Jaroslav Marek ani Jaroslav Mezník se ke svým výzkumům městské problematiky z šedesátých let již nevrátili: Marek pracoval na syntéze dějin kultury, dějin dějepisectví a metodologie, Mezník formuloval koncept moravských dějin pozdního středověku, v němž ale přece jen hrála jistou roli již zmíněná, sociologic-

láci si dělají, co chtějí. Sborník vybraných prací profesora Jaroslava Čechury, Praha 2012, s. 421–437).

- 21 Václav LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách. Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560–1596*, Praha 1985; Václav BŮŽEK, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989; Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999.
- 22 Srov. Josef PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie v Čechách*, in: *Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1, 1976, s. 9–80.
- 23 Antonín KOSTLÁN, *Feudální zatížení českého venkova po husitské revoluci. K hospodářským a sociálním dějinám jagellonského období českých dějin (1471–1526)*, Praha 1988.
- 24 Jaroslav ČECHURA, *Struktur der Grundherrschaften im mittelalterlichen Böhmen unter besonderer Berücksichtigung der Klosterherrschaften*, Stuttgart 1994.

ky konstruovaná analýza proměny majetkových poměrů Moravy ve 14. a 15. století, jejíž výsledky publikoval částečně v samizdatových studiích již v osmdesátých letech. Od městských témat se odklonil i František Hoffmann, sociální a hospodářské dějiny nahradily dějiny intelektuální a kulturní v případě Josefa Války a do značné míry i Josefa Petráně, jenž ale sociálním aspektům zůstal věren ve svých regionálně pojatých výzkumech Ouběnic, které na sklonku života pojal v kontextu evropských agrárních dějin.²⁵

Individuální kariérní diskontinuita u historiků, kteří se v šedesátých a v osmdesátých letech věnovali sociálním a hospodářským dějinám, jež vyústila jejich příklonem k novým tématům, stejně jako absence sociálně historických pracovišť na českých akademických institucích nepochybně vedly k tomu, že téměř nikdo z výše uvedených badatelů si nevychoval žáky, kteří by se sociálním a hospodářským dějinám středověku dlouhodobě věnovali. Výjimku v tomto ohledu představuje pouze Jaroslav Mezník se svými žáky Tomášem Borovským a Davidem Papajíkem či Jaroslav Čechura s Tomášem Petráčkem, pro něhož však sociální a hospodářské dějiny byly pouhou badatelskou epizodou.

Po roce 1989 tedy nedošlo ani k rehabilitaci, ani k renesanci sociálních a hospodářských dějin středověku. Sociálním a hospodářským dějinám středověku zkrátka nikdo nevěřil. Jak jsem již řekl, sociální a hospodářské dějiny byly zcela mylně ztotožněny se schematickým marxismem. Výzkumy německé a anglosaské medievistiky sedmdesátých a osmdesátých let u nás byly prakticky neznámé, přičemž většina české medievistiky necítila potřebu západní výzkumy recipovat a především se vyrovnávat se s jejich metodologickými přístupy.²⁶ Výlučně národně orientovaný koncept českého dějepisectví se většinou domníval, že konfrontaci se západním světem nepotřebuje (výjimku v tomto ohledu představuje středověká archeologie, jež je oborem specifické povahy). Modelové a konceptuální uvažování se ukázalo být mnohem méně lákavé než faktografické dějepisectví domácí. Renesance se naopak dočkaly politické dějiny (nikoli však nové politické dějiny) stejně jako dějiny církevní. Vedle toho můžeme mluvit o jakémsi kulturalistickém obratu, i když mnohdy opět v podobě, jež až na výjimky nesměřovala k dějinám mentalit a k mikrohistorii, ale spíše k dějinám materiální kultury a každodenního života, pojímaného v deskriptivní podobě. Deskripce, byť barvitá, byla charakteristická v devadesá-

25 Josef PETRÁŇ (ve spolupráci s Lydií PETRÁŇOVOU), *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha 2011.

26 Jako názorný příklad mohou posloužit recenzní rubriky časopisů Husitský Tábor, Československý časopis historický a Časopis Matice moravské, kde v 80. letech stojí sociální dějiny zcela na okraji zájmu (nejvíce prostoru, byť v omezené míře, je jim věnováno v Husitském Táboře).

tých letech i pro bádání o šlechtické a měšťanské kultuře 16. století, bez zájmu o sociální a hospodářské dějiny, i když v posledních desetiletích se situace přece jen částečně změnila: i koncept šlechtické kultury získal na českých regionálních univerzitách nové teoretické i interpretační rozměry.

Sociální dějiny jako přesahování daného

Od nezbytných historiografických exkurzů se dostáváme k otázce, k čemu dnes sociální dějiny potřebujeme. Nepochybně je potřebujeme k tomu, abychom od ryze deskriptivních dějin každodenního života, založených na popisu zibrvtovsko-wintrovského typu, jež postrádají interpretační a explikační přístup, začali mnohem hlouběji přemýšlet a psát o dějinách společnosti. To není možné bez konceptualizace, bez modelového uvažování, jež je třeba nejen nastolit, ale následně neustále prověřovat a nově formulovat. A přesně to je účelem sociálních a hospodářských dějin. Sociální a hospodářské dějiny ve své moderní podobě jsou opakem psaní dějin à la these. Nikoli tedy výzkum podřízený předem stanoveným záměrům, ale naopak interpretace spočívající na analytickém základě. Právě vůči apriorním soudům dnes potřebujeme na solidních základech stojící hospodářské a sociální dějiny.

Abychom nezůstali pouze u teorie, uvedme několik příkladů, na nichž se pokusím demonstrovat, jak může sociálně historické bádání zcela zásadně obohatit stávající interpretace a přístupy.

Primo: koncept privatizace státu. Tento model, formulovaný Dušanem Třeštíkem a Josefem Zemličkou,²⁷ jenž by měl být primárně sociální povahy, je založen na argumentaci, jež vychází z roviny politických a správních dějin. Jeho podoba je statická, neboť se neptá po reálném dopadu oné privatizace, neklade si otázku, kdy daný model, pokud mu přiznáme reálný základ, mohl začít v praxi skutečně působit. Až sociálně historická analýza, která opustí politickou a ryze správní či terminologickou rovinu, nám může pomoci odpovědět na otázku, jaký měla či mohla mít privatizace státu vliv na pozdně přemyslovskou společnost.

27 Prozatím ukončenou debatu, v níž padlo i mnoho ukvapených slov, vyvolala studie Josefa ZEMLIČKY, *České 13. století: „privatizace“ státu*, ČČH 101, 2003, s. 509–541. Reflexy debaty podala Pavlína RYCHTEROVÁ, *Aufstieg und Fall des Přemyslidenreiches. Erforschung des böhmischen Früh- und Hochmittelalters in der gegenwärtigen tschechischen Mediävistik*, Zeitschrift für historische Forschung 34, 2007, s. 629–647.

To samé se týká i konceptu transformace 13. století. Tato vskutku komplexně pojatá analýza proměn především hospodářských a sociálních poměrů (v nejpropracovanější podobě v konceptu Jana Klápště)²⁸ velmi dobře popsala zrození nové středověké společnosti, a to nikoli globálně, jako je tomu v případě privatizace státu, nýbrž v pramenně doložitelných sociálních světech na úrovni měst, vesnic, hradů apod. Napříště by ale bylo vhodné zkoumat i dlouhodobé dopady transformace z hlediska městské ekonomiky, z hlediska hospodaření velkostatku a především z hlediska státních financí, i když jde o otázky obtížně řešitelné.

Secundo. Bez sociálněhistorických přístupů není možné pochopit příčiny a důsledky husitské revoluce. Je nepochybně zásluhou marxismu, že otevřel otázku příčin husitské revoluce v hospodářské, ekonomické a sociální rovině. Ve třicátých letech 20. století probíhala debata, vyprovokovaná Pekařovou knihou *Žižka a jeho doba*, o zhoršení či naopak o zlepšení sociálních poměrů ve městech a na venkově v předhusitském období. Paradoxní přitom bylo, že ani jeden z aktérů této debaty, Jan Slavík, Závěš Kalandra a Kurt Konrad, se nepokusil daný problém zkoumat analyticky.²⁹ Všichni tři přitom do značné míry vycházeli ze studií Bedřicha Mendla, který v některých aspektech dospěl k závěrům, jež mluvíly pro zhoršení sociální situace v městském prostředí.³⁰ V analytických výzkumech po druhé světové válce pokračovali Josef Macek i František Graus, kteří se ale primárně pokoušeli dokázat masivní zhoršení sociálních poměrů a narůstání třídního boje, přičemž oproti marxistickým historikům třicátých let svehpě usilovali o doložení těchto trendů pramenným výzkumem.

Jednoznačné interpretace, pomineme-li některé dílčí studie Jaroslava Mezníka z šedesátých let o městských revoltách,³¹ zproblematizoval až František Šmahel v osmdesátých letech, jenž obrátil optiku dosavadního mediévistického přístu-

28 Jan KLÁPŠTĚ, *The Czech Lands in Medieval Transformation*, Leiden – Boston 2012. Práce vyvolala velký recenzní ohlas (Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 40, 2012, s. 211–213; Medieval archaeology 56, 2012, s. 354–355; Speculum. A Journal of Medieval Studies 88, 2013, s. 1118–1120; Historische Zeitschrift 298, 2014, s. 462–463; Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 122, 2014, s. 260–261).

29 Martin NODL, *Ke kořenům konceptu „krize feudalism“: Slavík / Kalandra / Konrad*, in: Dějiny, smysl a modernita. K 75. narozeninám Miloše Havelky, s. 337–353.

30 Zhoršení sociálních poměrů Bedřich MENDL konstatoval ve své stěžejní práci *Sociální krize a zápasy ve městech čtrnáctého věku*, Praha 1926. K ní a k její reflexi srov. Martin NODL, *Chudí a bohatí: možnosti a meze studia spodních sociálních vrstev v pozdně středověkých městech*, in: Michela ANTONÍN MALANÍKOVÁ – Beata MOŽEJKO – Martin NODL (eds.), *Středověké město: politické proměny a sociální inovace*, Praha 2019, s. 189–206.

31 K osobě Jaroslava Mezníka jako mediévisty srov. Tomáš BOROVSÝ, *Městská rada, patriciát a střety o moc v českých a moravských středověkých městech. Přínos Jaroslava Mezníka urbáninnu*

pu a na místo hledání primární, resp. hlavní příčiny zkonstruoval model spolupůsobení, resp. protnutí se několika jevů, z nichž mnohé vnímal jako krizové povahy, najednou. V opozici vůči němu se Petr Čornej v devadesátých letech a na počátku nového tisíciletí podvědomě vrátil k marxistickému hledání primární příčiny vypuknutí husitské revoluce.³² Podle svého mínění, opřené o demograficky pojaté výzkumy Eduarda Maura z osmdesátých let,³³ ji našel v hospodářských, demografických a psychosociálních důsledcích morových epidemií. Následná medievisťická debata, opřená na rozdíl od Čorneje o analytické sociálně historicky pojaté výzkumy,³⁴ jasně ukázala, že formulovat tvrdé soudy à la these, bez pramenného zkoumání, je lichá cesta. Bez sociálně historického výzkumu bychom ale k tomuto poznatku nebyli s to dospět.

Obdobný problém představuje interpretování husitské revoluce jako revoluce vítězné.³⁵ Ve skutečnosti je apodiktické označení husitské revoluce jako revoluce vítězné pouhým návratem k pokrokářským tezím 19. století, jež stejně jako dnes nestály na analytických výzkumech, jež by detailně studovaly sociální a ekonomické důsledky husitské revoluce. Formulování teze o vítězné revoluci však ani v rovině sociální, ani v rovině náboženské nevychází z jasného definování programu revoluce. Pokud však nedefinujeme program, pak můžeme jakoukoli revoluci, válku či reformu prohlásit za vítěznou (úspěšnou), popřípadě za poraženou. (Pokud tedy nebudeme akceptovat, že daná revoluce měla svůj vlastní program, resp. pokud budeme tvrdit, že program neměla, pak nemá sebemenší smysl o povaze revoluce

dějepisectví, Časopis Matice moravské 138, 2019, s. 337–352; Martin NODL, *Středověká prosopografie: Jaroslav Mezník na svěbytné cestě*, Časopis Matice moravské 138, 2019, s. 353–366.

32 Čornejovo ovlivnění marxismem reflektuje František ŠMAHEL v recenzi *Velkých dějin zemí koruny české*, díl 5 – Mediaevalia Historica Bohemica 8, 2001, s. 219–222.

33 Eduard MAUR, *Morová epidemie roku 1380 v Čechách*, Historická demografie 10, 1986, s. 37–71; Týž, *Příspěvek k demografické problematice předhusitských Čech (1348–1419)*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1, 1989, s. 7–71.

34 Z debaty srov. Jaroslav ČECHURA, *Mor, krize a husitská revoluce*, ČČH 92, 1994, s. 286–303; Jaroslav MEZNÍK, *Mor z roku 1380 a příčiny husitské revoluce*, ČČH 93, 1995, s. 702–710; Martin NODL, *Předhusitské mory k problémům jedné interpretace*, Časopis Matice Moravské 120, 2001, s. 491–503; David Charles MENGEL, *A Plague on Bohemia? Mapping the Black Death, Past and Present* 211, 2011, s. 3–34; Martin MUSÍLEK, *Jaroslav Mezník a „diskuse“ o krizi pozdněstředověké společnosti a počátcích husitské revoluce*, Časopis Matice moravské 138, 2019, s. 381–395. Nejnověji k dané problematice Martin NODL, *Impacts of the plague epidemic on the Kingdom of Bohemia in the second half of the fourteenth century and at the beginning of the fifteenth century*, Studia Historica Gedanensia 12, 2021, č. 2, s. 44–62.

35 S touto tezí ve stopách Petra Čorneje pracuje Milena BARTLOVÁ, *Pravda zvítězila. Výtvarné umění a husitství 1380–1490*, Praha 2015.

z hlediska úspěšnosti/vítězosti vůbec mluvit.) Program revoluce můžeme definovat politicky, nábožensky, kulturně či sociálně, resp. můžeme mluvit o všech vrstvách těchto programů, neboť v určitých fázích si aktéři revoluce samozřejmě stanovovali různé cíle. Některé z těchto cílů byly v případě revoluce husitské rovněž sociální povahy. Proto je třeba hledat odpověď i v sociální rovině. Pokud se tak ale nečiní, jde o čistou rétoriku. Sociálně historický výzkum tedy může dát takto položené otázce jasný obsah.

Tercio. Bez sociálních a hospodářských dějin se neobejdeme, pokud budeme chtít pochopit politické ambice městských elit v konkrétních městech, popřípadě městského stavu jako takového, jejichž počátky vidíme již před husitskou revolucí. Tyto ambice nabývají nové podoby v revolučních letech a v letech bezkráloví a po celé 15. a 16. století se střetávají s ambicemi vyšší a zároveň i nižší šlechty. Politická rovina je nejvíce patrná, avšak nepochybně za ní stojí mechanismy sociální existence konkrétního města. Pouze sociální a hospodářské dějiny, založené na prosopografických výzkumech, nám ale mohou vnést nové světlo do otázek ohledně sociální mobility, sociální integrace, mechanismu utváření se městských elit, jejich dynamických proměn, ekonomického a expanzního potenciálu města, limitů této expanze, rezistence či přímo odolnosti městské populace vůči demografickým katastrofám, krizovým jevům v ekonomice, krizovým jevům na úrovni státu apod. Bez sociálních a hospodářských dějin jsme okázáni pouze na obraz, jak se nám jeví a skládá z normativních pramenů. Přednost sociálních dějin spočívá v konfrontaci s normativní rovinou, popřípadě s ideálním obrazem, resp. v komparaci obdobných sociálních jevů doložených jak v prostředí venkovském, tak šlechtickém, nemluvě o komparaci mnohosti městských světů. Právě sociální dějiny nám umožňují vnímat středověký svět jako celek v jeho, byť v mnohém limitované (ve srovnání se současným světem) pestrosti.

Proti sociálně historickým výzkumům, bez nichž se podle mého názoru současná medievisťika nemůže obejít, ale stojí celá řada obtíží, jež nevyvěrají pouze z ideologické předpojatosti a obecné situace současného českého dějepisectví. Hlavní úskalí tkví v tom, že sociálně historické výzkumy jsou časově velmi náročné, neboť jsou založené na několikaměsíční či několikaleté heuristice. K hlubším interpretacím je možné přistoupit až po zdlouhavém výzkumu, jemuž předchází nudná heuristická práce, v níž si badatel sice zpřesňuje své otázky, avšak k odpovědím na ně může přistoupit až po nekonečně dlouhé době (nepřístupuje-li ke zkoumanému tématu à la these). Z toho vyplývá, že sociální a hospodářské dějiny jsou historiografií neexkluzivní, historiografií, jež není v soudobém dějepisném světě sexy.

Mnohdy jde o výzkum až děsivě temný. Za jediným odstavcem textu stojí stovky hodin někdy mechanické práce.

Z hlediska rychlosti moderního bádání, tempa a chvatu získávání akademických titulů jsou sociální a hospodářské dějiny neekonomické, a to hned v několika ohledech. Jsou nákladné na čas, jsou nákladné z komparativního hlediska, neboť i když se zabýváme dějinami v mikrohistorické perspektivě jednoho města, panství, vesnice, měšťanské rodiny či městského nebo šlechtického klanu, musíme – aby práce mohla přinést obecnější závěry – pojmut naše výsledky komparativně. Vždy je však třeba důkladně promyslet, kdy je komparace přínosná a kdy naopak svou účelnost ztrácí, tedy kdy je pouhou komparací pro komparaci. Sociální a hospodářské dějiny středověku jsou ale neekonomické i v tom ohledu, že pro mladé adepty vědy se při neexistenci akademických institucí, které by se věnovaly dané problematice, nabízejí jen velmi omezené možnosti uplatnění ve vědě. Neekonomické jsou ale i z toho hlediska, že jsou mediálně „prodatelné“ mnohem hůře než dějiny kulturní či dějiny politické.

Úskalí sociálních a hospodářských dějin

Pokud se tedy díváme na sociální a hospodářské dějiny středověku racionálně, je třeba si přiznat, že jsou při daném stavu českého dějepisectví nejspíše odsouzeny k zániku. K tomu, aby se historik mohl věnovat sociálně historickým výzkumům, totiž potřebuje především schopnost se tázat, klást sám sobě, pramenům i dosavadním výzkumům otázky, na které neexistuje snadná odpověď; musí umět konstruovat modely, pracovat s koncepty, jež se pod tíhou jednotlivostí zdají být neudržitelné, avšak v rovině interpretačního zevšeobecnění mohou naopak utvářet explikační rámec. Sociální a hospodářské dějiny představují ve své podstatě nedeskriptivní dějiny (i když samozřejmě i celá řada sociálně historických výzkumů končí u deskriptivního, neinterpretačního popisu, tedy tam, kde má výzkum pokračovat a kde má být vskutku završen). Nestačí jim pouhá analýza diskurzu, na níž dnešní bádání mnohdy ulpívá, zaměňující diskurz za dějiny.

Sociální a hospodářské dějiny se tedy v mnohém nehodí do zjednodušeného historiografického světa 21. století, jenž si libuje v jednotlivostech a tenduje k atomizaci bádání. Mediivisté, kteří zkoumají sociální a hospodářské aspekty středověké společnosti, jsou osamělými běžci, nezačlenitelnými do vlivových bratrstev aktivisticky uvažující dnešní vědy. Na sociální a hospodářské dějiny zaměření historiko-

vé středověku jsou tedy badatelé s nízkým sociálním kapitálem vědy. Komplexností svých pohledů se nehodí do vědy 21. století a v hodnocení progresistů nejsou ničím víc než zastydlými boomery. Optikou tohoto vidění pro ně logicky v akademických institucích není místo.

Proti proudu soudobé medivistiky si ale přesto myslím, že bez starých a pro někoho přímo zastaralých sociálních a hospodářských dějin se neobejdeme, neboť pokud budeme sociální a hospodářské dějiny nadále přehlížet, pokud pro ně nově nevytvoříme institucionální zázemí, ztratí náš pohled na dějiny celistvý obraz a navždy se utopíme v nic neříkajících detailech. Sociální a hospodářské dějiny nám mohou poskytnout odpovědi na otázky, týkající se sociálních a ekonomických příčin konkrétních historických jevů. Nesmíme si však myslet, že tyto odpovědi budou vždy jednoznačné a že nám předloží jednoduchý klíč. Mnohdy bude tomu právě naopak. Často se totiž ukazuje, že na některé otázky odpovědět nelze, buď kvůli absenci pramenů, nebo z tohoto důvodu, že některé dějinné jevy a mechanismy jsou pohledem sociálních a hospodářských dějin nepostižitelné. I v tom je ale kouzlo sociálních a hospodářských dějin, založené na uvědomování si a na přiznání vlastních limitů.³⁶

³⁶ Tato studie vznikla ve Filosofickém ústavu AV ČR, v.v.i. v rámci projektu Strategie 21/23 „Město jako laboratoř změny. Stavby, kulturní dědictví a prostředí pro bezpečný a hodnotný život.“

Do we need social and economic history of the Middle Ages?

MARTIN NODL

In his polemically tuned text, the author reflects on the unfortunate situation of research on the social and economic history of the Middle Ages in contemporary Czech medievalism. He points out the absence of an institutional background for research on socio-historical issues of the Middle Ages after 1945, when in Marxist historiography the socio-historical issues dissolved into historiography as a whole. He understands this situation as paradoxical, because at the rhetorical level Marxist historiography placed paramount emphasis on socio-historical aspects. In confrontation with the research of the 1950s and 1960s and the historiography of the period of normalization, he shows that in the 1970s and 1980s, promising and developing research in the social and economic history of the Middle Ages declined for various reasons, and according to the author this situation affects the state of socio-historical research to this day. He tries to show using a few examples of what socio-historical research is necessary, even essential, in contemporary historiography. At the same time, he emphasizes that, unlike other approaches to contemporary historiography, the socio-historical approach examines and interprets society as a whole and consciously opposes the atomization of research and excessive professional specialisation. At the same time, they reflect on the pitfalls of socio-historical research and why social and economic history of the Middle Ages is an unattractive topic for students and young adepts of historical science today.

Translation by Sean Miller

RECENZE

Pavlna RYCHTEROVÁ – Gábor KLANICZAY – Pawel KRAS – Walter POHL (eds.)

Times of upheaval: Four medievalists in twentieth-century Central Europe: Conversations with Jerzy Kłoczowski, János M. Bak, František Šmahel, and Herwig Wolfram

Budapest – New York, CEU Press 2019, 390 s., ISBN 978-963-386-305-3.

Zajímavá kniha čtyř dominantně biografických rozhovorů s doyenou medievistiky čtyř zemí, kdysi patřících (v případě Polska přinejmenším z nemalé části) do svazku Rakousko-Uherska a po roce 1945 (opět dílem) oddělených železnou oponou, začíná větou: „Ještě před nedávnem byli historikové pokládáni za odborníky, kteří jsou schopni iniciovat a střežit proces kolektivní sebereflexe, v níž klíčovou roli hrála vlastní minulost a její interpretace“ (s. 1). Dnes historie – přinejmenším podle editorů knihy – slouží jako „věšák“, na nějž ekonomové nebo politologové zavěšují své koncepce a předpovědi, historikům však prý zbyla jen role Kasander, jejichž varování společnost nerozumí nebo nevěnuje pozornost.

Rozsáhlá interview byla v polovině druhé dekády 21. století vedena editory knihy, předními medievisty střední či lehce starší generace, většinou žáky nebo dlouholetými spolupracovníky vyprávějících. Cílem bylo zprostředkovat širší odborné i snad široké, kulturně zainteresované mezinárodní veřejnosti dějepisné osobnosti, které se narodily a prožily dětství před druhou světovou válkou nebo během ní, narazily na problémy poválečné epochy a utvářely své odborné kariéry ve stínu komunistických režimů (Kłoczowski, Šmahel), v emigraci (Bak) nebo v rozporuplném poválečném Rakousku (Wolfram). Rok 1989 představoval pro všechny z nich tak či onak životní cézuru. Jejich reflexe současnosti, resp. v titulu knihy zmíněné doby převratů a otřesů jejich života, se odráží i v náhledu na tu kterou zkoumanou středověkou tematiku.

Knihy je po kratičkém úvodním slovu strukturována do čtyř interview, po každé uvedených stručným (4–6 stran) biogramem. Poté následuje chronologicky